

URTX

NOVES DADES PER AL CONEIXEMENT DE LA CIRCULACIÓ
MONETÀRIA A LA VILA DE TÀRREGA

Maria Clua Mercadal

NOVES DADES PER AL CONEIXEMENT DE LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA A LA VILA DE TÀRREGA

Abstract

Se estudiarán los recientes hallazgos monetarios procedentes de las excavaciones arqueológicas en el carrer de la Font, el Portal de Sant Antoni i la Plaça Major. La mayoría de las monedas son de época bajo medieval, destacando la presencia de los óbolos de Barcelona de Pedro III y de un pirral de Sicilia de Jaime II.

Consider the recent monetary findings from archaeological excavations in the carrer de la Font, the Portal de Sant Antoni and Plaça Major. Most of them are of Late Middle Ages, emphasizing the presence of the obols of Peter III of Barcelona and a pirral of James II of Sicily.

Paraules clau

Tàrrega, troballes monetàries, diners, òbols, pirral.

Els treballs arqueològics en el nucli antic de Tàrrrega van descobrir restes de materials que permeten reconstruir, cada cop una mica més, la història de la vila. Els vestigis recuperats ens transporten al dia a dia, a la vida quotidiana dels qui van habitar la ciutat en el passat. Concretament, l'estudi de les restes numismàtiques ens apropa al coneixement de la circulació de la moneda a la vila. Cal tenir present que les peces recuperades són poc abundants i es tracta, majoritàriament, de numerari menut o de poc valor, el que hom utilitzava per a les despeses diàries, allò que és conegut com a moneda de butxaca. D'aquesta manera, a continuació es presenten les monedes trobades en el transcurs de les diverses excavacions arqueològiques realitzades en el nucli antic de la vila entre els anys 2005 i 2010.

En un dels casos, ens centrarem especialment en els estrats que reblen una sitja medieval localitzada en un antic pati posterior d'una casa del carrer de la Font, l'actual número 7-9 de l'esmentat carrer. La banda est d'aquest vial havia format part del call de Tàrrrega durant els segles XIV i XV per la qual cosa les restes recuperades haurien pogut pertànyer molt possiblement a la comunitat jueva.¹ En aquesta intervenció arqueològica es van recuperar nou monedes (veure fig. 1). Totes, menys una localitzada en l'estrat superficial, es trobaren a dins de la sitja esmentada i eren d'època baix medieval. Concretament se situaven cronològicament entre els regnats de Jaume I i Pere III.

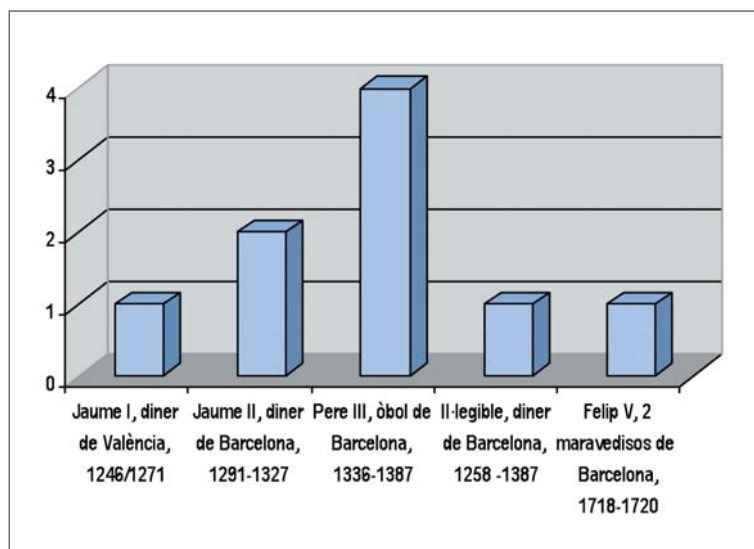

Figura 1.
Distribució del numerari recuperat al carrer de la Font.

La composició d'aquesta troballa és molt similar a la d'altres intervencions realitzades en el nucli antic de Tàrrrega, que si bé no han proporcionat una gran quantitat de material, el que s'ha identificat és prou significatiu. D'aquesta manera també s'estudiarà una moneda recuperada durant els treballs arqueològics efectuats a la Plaça Major, lloc on tradicionalment se celebrava el mercat del blat, en la intervenció practicada l'any 2008.² El present article estudia també les peces del Portal de Sant Antoni de Tàrrrega, una de les portes principals d'accés a la vila durant l'època medieval. En aquest cas, les monedes van ser trobades juntes en el mateix nivell, la u.e. 5 que era un rebliment per anivellar el terreny que molt possiblement

¹ Vegeu article d'Anna Colet Marcé, Carles Navarro Barberán, Damià Griñó Màrquez i Oriol Saula Briansó, «La intervenció arqueològica al carrer de la Font 7-9 de Tàrrrega. Un abocament de materials del segle XIV a la zona del call de Tàrrrega», en aquest mateix dossier d'arqueologia urbana a Tàrrrega d'URTX, núm. 26.

² Vegeu l'article de Xavier Bermúdez, «Intervenció entorn la Plaça Major de Tàrrrega: 4.000 anys en 175 metres», en aquest mateix dossier d'arqueologia urbana a Tàrrrega d'URTX, núm. 26.

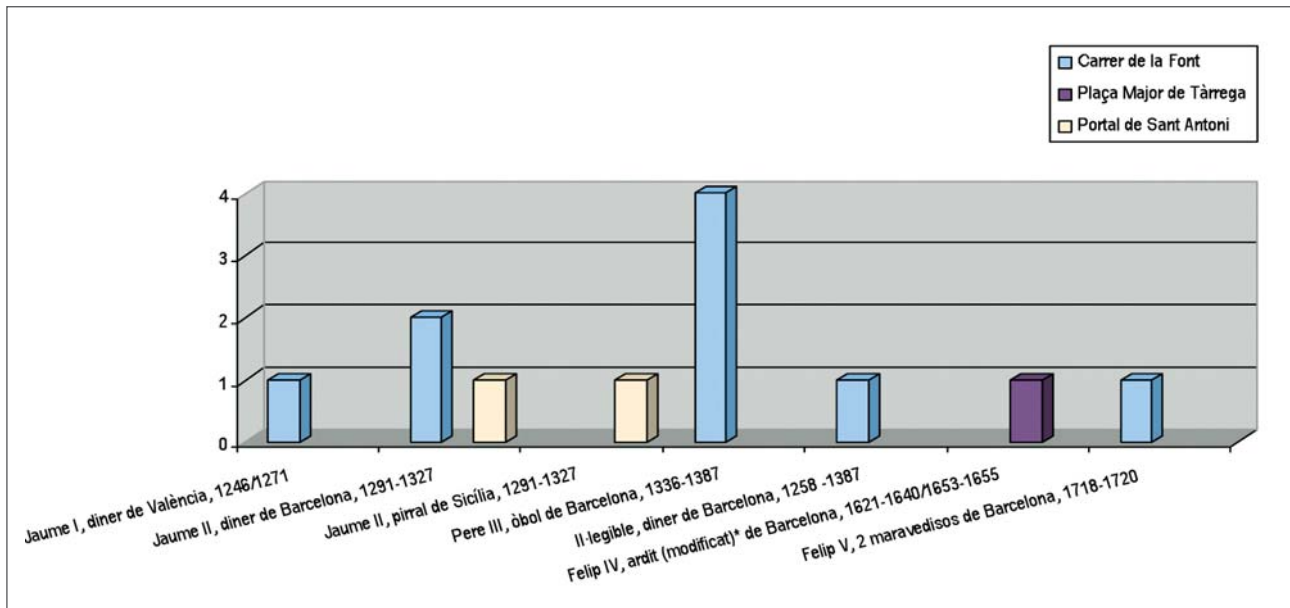

Figura 2.
Monedes recuperades al carrer de la Font, Portal de Sant Antoni i Plaça Major.

s'hauria portat a terme en les obres del 1366-1370 o poc temps després.³ En estudiar la circulació monetària en època medieval a Tàrrrega, no podem deixar de fer referència a l'interessant conjunt de peces recuperades en les passades excavacions al Fossar dels Jueus (CLUA I MERCADAL, 2009).

Així, si plasmen en una gràfica el material recuperat en aquestes tres intervencions, observem com (fig. 2):

- La major part del material se situa cronològicament en l'època baix medieval, del segle XIII a mitjans del XIV, tot i que hi ha dos exemplars que s'escapen de la cronologia, però pertanyen a estrats superficials.

Figura 3.
Monedes recuperades al carrer de la Font, Portal de Sant Antoni i Plaça Major.

- En tots el jaciments la moneda més abundant és la menuda, tenint inclús testimoni de les emissions dels valors més baixos emesos, els òbols.

- També és dels pocs casos en què es troba en estratigrafia una moneda de plata, un pirral de Sicília.

- La seca més representada del conjunt recuperat és la de Barcelona, tot i que també es compta amb un exemplar del taller reial de València i l'esmentat pirral de Sicília.

- D'època moderna tenim una representació dels ardit i maravedisos del segle XVII i XVIII.

Les monedes d'època medieval

Com ja s'ha comentat, el grup de monedes medievals abraça una cronologia que va de mitjans segle XIII fins a mitjans del XIV. Les peces van ser trobades en el carrer de la Font i en el Portal de Sant Antoni. Els materials ceràmics que acompanyaven les monedes indicaven una circulació fins a mitjans del segle XIV, en el cas del carrer de la Font

	Carrer de la Font	Plaça Major de Tàrrrega	Portal de Sant Antoni
Jaume I, diner de València, 1246/1271	1		
Jaume II, diner de Barcelona, 1291-1327	2		1
Jaume II, pirral de Sicília, 1291-1327			1
Pere III, òbol de Barcelona, 1336-1387	4		
Il·legible, diner de Barcelona, 1258 -1387	1		
Felip IV, ardit (modificat)* de Barcelona, 1621-1640/1653-1655		1	
Felip V, 2 maravedisos de Barcelona, 1718-1720	1		

³ Vegeu l'article d'Oriol Saula, Pèir Còts i Lourdes Forcades, «La Intervenció arqueològica preventiva al portal de sant Antoni, al carrer de l'Hospital de Tàrrrega» en aquest mateix dossier d'arqueologia urbana a Tàrrrega d'URTX, núm. 26.

i segona meitat del segle XIV en el segon cas. Un dels grups de monedes més interessants identificats ha estat el contingut en les terres de rebliment (u.e. 2089) de la sitja excavada en el carrer de la Font 7-9. Els arqueòlegs en destacaven l'abundància de materials tant ceràmics de tipus domèstic com restes constructives, de metalls i de fauna, i fins i tot la troballa d'un penjoll d'atzabeja. La ceràmica, que és el fòssil director per excel·lència, apuntava una cronologia a partir de mitjans de segle XIII fins a mitjans del segle XIV, essent aquests darrers els més abundants i els que ens aporten la cronologia de l'estrat. Dates que les monedes corroboren i fins i tot ajuden a matisar.

Hi ha una representació del numerari encunyat durant el llarg regnat de Jaume I al taller de València. La presència d'aquest exemplar, junt amb altres diners i òbols de regnats posteriors, mostra una vegada més la llarga durada en el circuit del numerari valencià. Trobar monedes del regne veí a Tàrraga no és un fet insòlit, ja que el conjunt identificat en el Fossar dels Jueus també mostrava quatre exemplars de diners valencians (CLUA I MERCADAL, 2009, p. 141-142). També cal destacar els diners de Jaume II encunyats a Barcelona identificats en el carrer de la Font, que junt amb l'exemplar del Portal de Sant Antoni ens mostren l'agilitat monetària o el moviment important de la moneda en temps del rei Just, fet que es podria relacionar amb el reconegut progrés econòmic de la vila durant aquest regnat.

D'aquestes troballes cal destacar potser els òbols de Pere III, tots d'una tipologia molt similar, en presentar en l'anvers el bust del rei mirant a l'esquerra, mostrant un tros de vestit que acaba amb una decoració dentada. Aquest òbols podrien situar el nivell cap a mitjans del segle XIV. La possible relació entre el tipus de vestimenta reial i una data d'emissió, documentada els anys 1336, 1345, 1353 i 1381 (BOTET I SISÓ, 1908-1911, p. 117-122), ja l'apuntàvem a partir de la troballa dels tres òbols del Fossar del Jueus. D'aquesta manera, situem els exemplars de vestit acabat en una decoració dentada en una cronologia d'emissió de mitjans segle XIV, és a dir, entre 1336 i 1345 (CLUA I MERCADAL, 2009, p. 143-144 i 146-147).

Cal ressaltar que la presència de quatre exemplars del valor més baix encunyat a la seca reial de Barcelona fa pensar en la necessitat de peces de mig diner a causa de la crisi del segle XIV. S'ha comprovat arqueològicament l'increment de troballes d'òbols enfront de diners en aquest període històric,

sent l'àrea geogràfica a l'entorn de Lleida un dels indrets on es donen un major número de testimonis (CLUA I MERCADAL en premsa).

De les peces medievals identificades en aquestes tres intervencions arqueològiques cal comentar la presència en el Portal de Sant Antoni d'un pirral de plata de Sicília a nom de Jaume II junt amb un diner de Barcelona sota la mateixa autoritat. Si bé la moneda siciliana és ben coneguda en els circuits comercials mediterranis, la recuperació d'aquests valors en troballes arqueològiques no és un fet usual. La documentació escrita mostra com el 1283 Pere II el Gran va aconseguir batre moneda grossa de plata a Sicília, de fet el mot *pirral* vol dir ral de Pere. En el 1291 es comença la fabricació de pirral a nom de Jaume II a Sicília (CRUSAFONT, 1982, p. 81), data que ens proporciona el *terminus post quem* i la troballa en un rebliment datat, molt possiblement del 1360-1370 *ante quem* per la seva circulació.

La troballa individual de pirrals no és gaire freqüent en els territoris peninsulars de la Corona d'Aragó. Es tracta d'una peça de plata d'alt valor, cosa que fa que la seva pèrdua sigui estranya. Un paral·lel similar al de la troballa del Portal de Sant Antoni podria ser el de la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols (Girona) (ESTEVA, 1978). L'any 1963, es va excavar en una zona rectangular prop de la Porta Ferrada, a tocar del monestir. En l'estrat que l'autor anomena quart i data del segle XIII-XV (ESTEVA, 1978, p. 33-35), s'hi va identificar, a part de moltes restes ceràmiques medievals catalanes, un diner de Barcelona de Jaume I i un d'altre de Jaume II, un pirral de Sicília a nom de Frederic III (1296-1337), dos diners i un òbol de Barcelona de Pere III (1336-1387), i un pirral de Sicília a nom de Joan II (1458-1479). Aquest darrer exemplar és el que dona la datació del nivell arqueològic. La presència d'aquestes peces en l'indret excavat es relaciona amb la situació geogràfica de Sant Feliu, una vila oberta al mar amb una important activitat marítima, cosa que facilita l'arribada de moneda de plata dels territoris marítics de la Corona Aragonesa. En molts moments històrics la comunicació de la vila amb l'exterior es feia només per mar, cosa que propiciava la presència de numerari d'altres territoris mediterranis. En l'estrat tercer (segles XVI-XVII) també s'hi van trobar dos diners de Girona de Felip II (1559-1598); i en l'estrat segon dos ardots de Barcelona sota l'autoritat de Felip IV del 1653 (ESTEVA, 1978, p. 35-37).

Si bé els pirrals de la Porta Ferrada podrien explicar la seva pèrdua donat el caràcter

marítim de la vila de Sant Feliu, la troballa al portal de Sant Antoni de Tàrrrega, molt a l'interior geogràfic del país, cal explicar-la potser perquè es tracta d'una porta d'accés a la localitat, un lloc de pas ben transitat i possible accés a la vila per part de visitants forans, artesans i mercaders, que arribaven a Tàrrrega pel mercat o la fira. Amb tot cal tenir present que l'estrat on ha sortit la moneda no correspon a un paviment o a un nivell d'ús, sinó que es tracta d'uns abocaments de terres i runes per fer un anivellament just a la zona de davant la porta de la muralla flanquejada per les dues torres. Les dues monedes recuperades podien trobar-se entre la runa i terres allí abocades, però desconeixem l'indret d'origen d'on provindrien aquestes terres i runes. Podrien ser de la zona propera al portal, però tampoc no en tenim la certesa absoluta. També tant el pirral com el diner de Jaume II poden ser monedes perdudes en el decurs de les obres.

La presència de numerari d'alt valor en troballes individuals ja s'ha dit que no és gaire freqüent. De fet en tenim pocs testimonis com per exemple el d'un croat de Barcelona a nom de Ferran II trobat a Can Cabaler, Sant Boi de Llobregat; el quart de croat també de Ferran II trobat a Santa Maria de Foix, Alt Penedès; o el ral de Sevilla a nom de Ferran i Isabel trobat a Sant Miquel de Soriguerola, Fontanals-la Cerdanya (materials estudiats al Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC; CLUA I MERCADAL, 2008).

Les monedes d'època moderna

Com s'apuntava al principi de l'estudi, les troballes en el nucli antic de Tàrrrega són un testimoni del passat medieval de la vila. En els jaciments comentats també s'han identificat un ardit de Barcelona de Felip IV i dos maravedisos de Felip V. Les monedes van ser trobades en estrats propers a nivells superficials o de cronologia relativament moderna, però també ens proporcionen una informació a tenir en compte.

L'ardit de Barcelona trobat a la Plaça Major, trobat a la UE. 75 dins del farciment d'una canalització (UE 74, interpretada com a claveguera), té una aparença una mica dubtosa,

podent ser inclús una falsificació d'època. L'aspecte desgastat i poc acurat del gravat de l'encuny pot suggerir una tècnica de fabricació descuidada o amb el punxó brut, cosa que proporcionaria a la moneda un gravat desdibuixat i que impedeix classificar amb cura el moment de l'emissió. En observar el cospell es pot apreciar un retall poc centrat de la moneda. Així que es fa difícil de determinar si es tracta d'una peça oficial o bé d'una emissió fraudulenta, molt freqüent en el segle XVII (ESTRADA-RIUS, 2009, p. 66-73).

Pel que fa als dos maravedisos de la UE 2040 del carrer de la Font,⁴ a nom de Felip V encunyats a Barcelona, es tracta d'una peça que vol unificar els sistema monetari per a tot l'estat deixant de banda les emissions privatives, cosa que significa tenir una moneda de coure igual per a tot el territori. La troballa individual d'aquests exemplars és freqüent i la seva circulació pot arribar a perllongar-se fins a principis del segle XIX (CLUA I MERCADAL, 2002, p. 586-589).

Apunts a la circulació monetària

Com ja es deia en plantejar el treball, les restes arqueològiques ens proporcionen dades del passat, però alguns cops, i aquest n'és un exemple, tot i que els materials són poc abundants, els elements que ens proporcionen són força significatius. En el cas de les troballes del carrer de la Font i del Portal de Sant Antoni es pot veure una circulació monetària molt representativa de l'època amb la presència de numerari típic de la vida quotidiana, peces de baix valor, diners i òbols, però en tots els casos moneda de les seques reials de Barcelona i València. Mai moneda de l'àmbit local, que segons les fonts escrites tindria prou repercussió en diverses viles properes com Lleida, Balaguer, Almenar, Ponts... (CRUSAFONT, 1982, p. 81; CRUSAFONT, 1990; TORRAS I GROS, 2011, p. 52), amb una circulació a nivell local en aquest temps.

Així, i amb la prudència de ser la troballa d'un únic exemplar, la vila de Tàrrrega és un testimoni molt significatiu per a la circulació de la moneda de plata. El pirral de Sicí-

⁴ La UE 2040 correspon a un nivell de circulació o d'ús d'un pati posterior de la casa del carrer de la Font excavada l'any 2007-2008. El mateix espai on, en una cota inferior, van sortir nivells amb abocament de mitjan segle XIV que segellaven i acaramullaven la sitja on van ser trobades les monedes d'època baix medieval. La UE 2040 presenta una barreja de materials medievals amb materials corresponents als segles XVII i XVIII que són, juntament amb les monedes, els que aporten una cronologia de segle XVIII a l'estrat. Suposem que els patis posteriors de les cases tenien una funció sovint d'indret on s'abocaven deixalles i objectes trencats i en desús. La possible utilització de l'espai com a hort podia propiciar la barreja de sediments de cotes més baixes amb els sediments de superfície.

lia identificat ens transporta a una economia d'alt valor. Ja s'ha comentat que les troballes individuals d'aquest exemplars no són gaire freqüents, però la presència a Tàrrrega es pot explicar perfectament donat el caràcter comercial i mercantil de la ciutat. Des del segle XIII fins al XIV el creixement econòmic de la vila va ser gradual i va guanyar amb importància. La celebració del mercat dels dijous i de diferents fires, obertes a tothom, habitants de vila i forasters, provoca un moviment de moneda important i per les transaccions de valor alt s'havien de fer servir espècies d'alt valor,

com és el cas dels pirrals, moneda de plata dels territoris mediterranis, però amb una equivalència amb el croat de plata de la seca de Barcelona. Aquesta peça seria ben acceptada entre els diferents mercaders, el gremi dels argenters o, fins i tot, en la destacada comunitat jueva.

Potser el fet més significatiu d'aquestes recents troballes fetes a Tàrrrega sigui que es poden identificar dos nivells de circulació monetària: el de la moneda d'alt valor amb el pirral i el de la moneda de més baix valor amb els òbols de Pere III.

Catàleg

Carrer de la Font, 7-9

01 (lab 138) - u.e. 2040

Felip V, 2 maravedisos de Barcelona, 1718-1720
Anvers: PHILIP [v d g hispan] REX. Escut coronat dels Borbó, entre B-II.

Revers: VTRVMQVE [virtv protego 17-]. Lleó amb ceptre recolzat sobre bola del món.

AE; 3'74 g; 23 mm; 12 h

Fontecha, 1968: núm. 624-626

02 (lab 135) - u.e. 2089

Jaume I, diner de València, 1246/1271

Anvers: : IACOBVS REX. Bust del rei coronat a l'esquerra.

Revers: + VA[le-ncie]. Arbre de València.

BI; 0'62 g; 16 mm; 9 h

Mateu Llopis, 1929: núm. 2/4; Crusafont, 1982: núm. 163

03 (lab 143) - u.e. 2089

Jaume II, diner de Barcelona, 1291-1327

Anvers: + IACOBVS REX. Bust del rei coronat a l'esquerra.

Revers: BA-QI-NO-NA-. Creu que talla la llegenda amb tres punts als espais 1-4 i anella als 2-3.

BI; 0'73 g; 17 mm; 3 h

Botet i Sisó, 1908-1911: núm. 195; Crusafont, 1992: núm. 346

04 (lab 147) - u.e. 2089

Jaume II, diner (falta un fragment) de Barcelona, 1291-1327

Anvers: + IACOBVS [re]X. Bust del rei coronat a l'esquerra.

Revers: BA-QI-NO-NA-. Creu que talla la llegenda amb anella als espais 1-4 i tres punts als 2-3.

BI; 0'52 g; 16 mm; 6 h

Botet i Sisó, 1908-1911: núm. 195; Crusafont, 1992: núm. 344

05 (lab 137) - u.e. 2089

Pere III, òbol de Barcelona, 1336-1387

Anvers: + PETRVS REX. Bust del rei coronat a l'esquerra (vestit dentat).

Revers: BA-QI-NO-NA-. Creu que talla la llegenda amb tres punts, 1-4, i anella, 2-3, en espais alterns.

BI; 0'28 g; 13 mm; 3 h

Crusafont, 1992: núm. 417

06 (lab 145) - u.e. 2089

Pere III, òbol de Barcelona, 1336-1387

Anvers: + PET[rvs rex]. Bust del rei coronat a l'esquerra (vestit dentat).

Revers: BA-[qi-n]O-NA-. Creu que talla la llegenda amb tres punts, 1-4, i anella, 2-3, en espais alterns.

BI; 0'13 g; 12 mm; 3 h

Crusafont, 1992: núm. 417

07 (lab 144) - u.e. 2089

Pere III, òbol (fragmentat) de Barcelona, 1336-1387

Anvers: + PE[trvs re]X. Bust del rei coronat a l'esquerra (vestit dentat).

Revers: BA-QI-NO-NA-. Creu que talla la llegenda amb anelles, 1-4, i punts, 2-3, en espais alterns.

BI; 0'22 g; 13 mm; 9h

Crusafont, 1992: núm. 417-1

08 (lab 136) - u.e. 2089

Pere III, òbol (fisura) de Barcelona, 1336-1387

Anvers: + P[etrvs rex]. Bust del rei coronat a l'esquerra (vestit no es veu bé).

Revers: [ba-qi]-NO-[na]-. Creu que talla la llegenda amb tres anella, 1-4, i tres punts, 2-3, en espais alterns.

BI; 0'15 g; 12 mm; 3 h

Crusafont, 1992: núm. 417-1

Monedes trobades al carrer de la Font, la plaça Major i el portal de Sant Antoni seguint l'ordre del catàleg.
 Fotografia: Maria Clua Mercadal.

09 (lab 139) - u.e. 2089

Jaume I a Pere III, diner (fragmentat i perforat) de Barcelona, 1258 -1387

Anvers: il·legible. Restes de la part on aniria la inscripció i el bust del rei.

Revers: il·legible. Restes de la creu que talla la llegenda.

BI; 0'12 g; 16 mm; - h

Plaça Major de Tàrraga

01 - u.e. 75 farciment claveguera

Felip IV, ardit de Barcelona, 1621-1640/1653-1655

Anvers: [a]-R. Bust del rei a l'esquerra.

Revers: [barci]NO CIVI [16-]. Escut de les armes de Barcelona.

AE; 1'11 g; 15 mm; 5 h

Botet i Sisó, 1908-1911: núm. 678-683/970-972

Portal de Sant Antoni

01 - u.e. 05

Jaume II, diner de Barcelona, 1291-1327

Anvers: + IACOB[vs rex]. Bust del rei coronat a l'esquerra.

Revers: [ba-ci-n]O[-na-]. Creu que talla la llegenda amb tres punts als espais 1-4 i anelles als 2-3.

BI; 0'99 g; 16 mm; 6 h

Crusafont, 1992: núm. 344.

02 - u.e. 27=05

Jaume II, pirral de Sicília, 1291-1327

Anvers: + IA :DE[i:gra:aragon:scl'rex]. Àguila amb les ales esteses

Revers: +:AC:BARCHINONE:COMES: Escut de les armes catalanes dins d'una orla lobulada; a sobre un flor.

AR; 3'23 g; 25 mm; 1 h

Crusafont, 1982: núm. 184-B; Crusafont, 1992: núm. 353.

Abreviatures

AE = bronze/coure

BI = billó

g = grams

mm = mil·límetres

h = hores, relació dels encunys d'anvers i de revers

Botet i Sisó, 1908-1911 = Botet i Sisó, J. (1908-1911): *Les monedes catalanes*, 3 vol., Barcelona.

Crusafont, 1982 = Crusafont, M. (1982): *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid.

Crusafont, 1992 = Crusafont, M. (1992): "Acuñaiones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra. Medioevo y tránsito a la Edad Moderna". *Catálogo general de las monedas españolas*, vol. IV. Madrid.

Mateu Llopis, 1929 = Mateu i Llopis, F. (1929): *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*, València.

Bibliografia

BOTET I SISÓ, J. (1908-1911). *Les monedes catalanes*, 3 vol., Barcelona.

CLUA I MERCADAL, M. (2002). *Circulació monetària des de l'època medieval a les comarques de Barcelona*, Barcelona.

CLUA I MERCADAL, M. (2008). «La circulació monetària a l'època medieval a partir de les troballes de l'SPAL», *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*, Col·lecció: *Documents de treball*, núm. 9, p. 57-77.

CLUA I MERCADAL, M. (2009), «Les fosses comunes del fossar dels jueus de Tàrraga, testimoni de la realitat monetària de mitjan segle XIV», *Urtx: Revista cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 138-153.

CLUA I MERCADAL, M. (en premsa). «La aportación de los hallazgos monetarios a "la crisis del siglo XIV" en Catalunya», *XIV International Numismatic Congress, Glasgow, 2009*.

CRUSAFONT, M. (1982). *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid.

CRUSAFONT, M. (1990). *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)*, Barcelona.

CRUSAFONT, M. (1992). «Acuñaiones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra. Medioevo y tránsito a la Edad Moderna», *Catálogo general de las monedas españolas*, vol. IV, Madrid.

ESTEVA I CRUAÑAS, LL. (1978). «Excavació a la porta Ferrada de sant Feliu de Guíxols (agost del 1963)», *Revista de Girona*, núm. 82, p. 29-40.

ESTRADA RIUS, A. (2010). «La falsificació de moneda a la Catalunya del 1600», ESTRADA-RIUS, A. (dir.), *La moneda falsa de l'antiguitat a l'euro*, Barcelona, p. 66-73.

LLOBET I PORTELLA, J.M. (1975). «Les monedes i pellofes de Tàrraga», *Acta Numismàtica*, núm. 5, p. 73-89.

MATEU I LLOPIS, F. (1929). *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*, València.

TORRES I GROS, J. (2011). *La moneda i Bellpuig*, Bellpuig.

